

Õpilane uurib keelt

Piret Järvela

Tallinna reaalkooli emakeeleõpetaja

Kehtivas õppekavas peab gümnaasiumiõpilane kirjutama uurimistöö. Hoolimata vähenevast õpilaste arvust on selle õppekava nõudega seotud asjaolu, et igal õppeaastal peab leidma tuhandeid teemasid, mis oleksid jõukohased ja praktilise väärtusega ning innustaks õpilast iseseisvaks uurimiseks. Usutavasti on õppureid, kes tulevad õpetaja-juhendaja juurde juba valitud teemaga, pigem vähe. Emakeeleõpetaja on üsna rõõmus, kui tema juurde astutakse teatega „Ma tahaksin midagi eesti keelest teha”.

Teema valimine

Olen Tallinna reaalkooli õpetajana juhendanud kümmekonda keeleuurimistööd. Õpilasuurijad on ootuspäraselt tegelnud slängiga – n-ö noortepärane keel pakub huvi ja teema on pealtnäha lihtne, sest släng on ju igapäevane ja iseenesestmõistetav eneseväljendusviis. 2010. aastal kaitses Siim-Ghert Preiman töö „Slängi osa praegusaja õpilase keelekasutuses”, Oliver Viljamaa töö „Hinnanguline sõnavara noortekeeles”, 2015. aastal peaks kaitsmisele jõudma Janno Päärmani uurimus „Slängi mõistmisest ja muutumisest ajas”. Huvi on pakkunud ka ingliskeelsete laenude jälgimine ajakirjanduskeeles ning reklaamides kasutatav sõnavara. Uurimistöö pealkirja sõnastamisel ja kirjanduse otsimisel on nende uurimisvaldkondade puhul abi olnud üleriigiliste emakeeleolümpiaadide teemadest.

Rõõmustaval kombel leidub isegi Tallinna südalinnas neid, kes soovivad murdega tegelda. Nii kirjutas 2010. aastal Ellinor Õunap uurimistöö „Murdesõnastiku koostamise ajalugu ja tänapäev”, Helena Lill 2014. aastal töö „Värvide nimetamine setu keeles”. Kõige põhjalikuma (ja üleriigilisel konkursil ka preemia pälvinud) keeleuurimistöö „Tsitaatsõnade tajumine ja mõistmine Tallinna reaalkooli õpilaste hulgas” kirjutas Lotta Hiie 2013. aastal. Selle teema pakkusin uurijale välja, sest Tiina Paeti magistritööst lähtuv ettekanne Eesti emakeeleõpetajate seltsi koolituspäevadel mõjus

inspireerivalt. Setu keelt uurinud õpilane teadis esialgu üksnes seda, et kuna temas on setu juured, tahab ta uurimistöö teha setu murdest, aga täpse uurimisteema sõnastus kujunes õpetaja abiga – meenus eesti keele instituudis kuulnud ettekanne.

Õpilasuurija teab õnnelikumal juhul enam-vähem seda, mida ta uurida tahab, aga teema sõnastamiseni ilma õpetaja abita ei jõuta. Ema-keeleõpetajana pean jälgima erialakirjandust, osalema koolituspäevadel, kuulama teadurite loenguid, olema kursis olümpiaadidel pakutavaga jne, et innustada ka seda õpilast, kes teeks „midagi eesti keelest”, kuigi endal ühtki ideed ei ole. Õpetajal peab ideid jaguma.

Uurimismeetodid

Kui teema on tööpealkirjana valitud, peab noor uurija teadma, mis on tema uurimuse eesmärk, ja seda, kuidas eesmärgini jõuda. Kuigi koolis on Moodle'i keskkonnas üsna põhjalik uurimistöö kirjutamise juhend, on igal aastal noored uurijad ikka esialgu üsna nõutud, mida ja kuidas teha, millega alustada. 2008. aasta Tartu väljaanne „Uurimistöö kirjutajale” (autorid Vija, Sõrmus, Artma) ning Martin Ehala „Kirjutamise kunst” ja Katrin Kerni, Ilona Võigu värske, 2014. aastal ilmunud „Korras keel, sobiv stiil, selge sõnum” annavad üsna praktilisi nõuandeid refereerimise, tsiteerimise, ülesehituse jms kohta, aga gümnasist ei tea tihti, millised meetodid on tema töö puhul eesmärgi saavutamiseks kõige otstarbekamad. Tegelikult ei tea ta tavaliselt üldse, milliste meetoditega keelt uuritakse. Õpilasuurija puhul on tavapärane, et ta tahaks uurimist alustada küsitluslehe koostamisega või katse tegemisega. Arusaamine, et alustada tuleb teooriaosaks vajaliku kirjanduse otsimise ja lugemisega, ei saabu iseenesest. Õpetaja peab kannatlik olema, et mitte kohe uurimismeetodit soovitada, võimalikke intervjuuküsimusi sõnastada – parem tulemus sünnib, kui õpilane süveneb ise, loeb varasemaid uurimistöid, ammutab ideid. Tõsiasi on ka see, et väikese motivatsiooniga uurija kaotab huvi, kui tal üsna kiiresti selgepiirilist tegevuskava pole. Ja õpilasuurija on eriti kimpus asjaoluga, millega ka kogenumad ikka ja jälle alt lähevad – hoolimata rõhutamisest, et kõik allikad tuleb täpselt üles märkida, on lehekülgede kaupa määratlemata materjali, mida oleks hädasti vaja kasutada, aga ei saa, sest viidet pole.

Internetipõlvkonna ettekujutus uurimismaterjali kogumisest on liiga sageli stiilis „saadan küsitluse neti kaudu laiali”. Enamasti toob see

meetod loodetust vähem vastuseid. Arvuti ja nutiseadmed on muidugi head abilised: tsitaatsõnade ja murdesõnade häälendamise lindistamisel sai kasutada nii päris- kui ka telefonidiktofoni, reklaame sai taskutelefoniga pildistada, mobiilse arvutiklassi 36 rüperaaliga klassi jagu õpilasi ühekorraga vastused valmis kirjutada ning uurija neid vastava programmiga analüüsida. Sedeldamise puhul on õpilasuurijal vahel raske järjekindel ja tähelepanelik olla: bioloogiaõpikutest oskussõnade otsimise järel oli õpilasel materjali keeruline analüüsida, sest saadud sõnade kogum oli üsna juhuslik. Facebooki põhjal olümpiaaditööd kirjutada tahtnu loobus, sest ei suutnud järjekindlalt uurimismaterjali talletada.

Koolis, kus ühes lennus on 100–110 õpilast, on juhtunud, et olen juhendanud kuut-seitset uurimistööd. Gümnasisti koolipäevad kestavad hilise pärastlõunani, õpetajal-juhendajal sama kaua, seetõttu on süvenemiseks vajalikku aega tihti peaaegu võimatu leida. Õpetajana pean uurimusmeetodi soovitamise kõrval looma uurijale paratamatult ka võimaluse, et ta intervjuud või küsitlused korraldada saaks (uurimistöö on tähtaeg!), st ohverdama oma ainetunni, paluma kolleege lubada teha intervjuu tunni ajal, leidma vaikse ruumi, kui on tarvis vastuseid ükshaaval lindistada jne. Õpilasuurijal ja tema juhendajal ei ole tegelikult määratud aega, millal tööga tegelda – see peab valmima igapäevatöö kõrvalt.

Tulemused

Peamine tulemus on kaheldamatult uurimistöö kirjutamise kogemus – sel põhjusel uurimistöö kursus gümnaasiumis ongi. Keeleuurimistöö on süvendanud noorte uurijate teadmisi nii uuritavas valdkonnas kui ka keeleteaduses kui sellises. Kui õpetajal on aega ja ettevõtlikkust leida keeleuurijale nõuandja eesti keele instituudist või ülikoolist, täieneb õpilase silmaring ja kogemustepagas. Juhendatavatele jääb uurimistöö kirjutamine meelde mahuka, ka kurnava tegemisena, kuid saavutatuga ollakse enamasti rahul.

Slängiuurijad Oliver Viljamaa ja Siim Ghert Preiman lugesid varasemaid uurimusi, korraldasid küsitluse koolikaaslaste hulgas ja jälgisid sõnavara suhtlusvõrgustikes ning jõudsid võrdleva analüüsi põhjal järeldusele, et slängis on sõnu, mis on noortekeeles püsivad mitme põlvkonna jooksul, on sõnu, mille tähendus on muutunud või hoopis kasutusest kadunud. Loomulikult said uurijaid ka uusi slängiväljendeid (kuigi pigem vähe) ning leiti sõnu, mida kasutati lokaalselt, st oma koolis või sõpruskonnas.

Lotta Hiie mahukas töö „Tsitaatsõnade tajumine ja mõistmine Tallinna Reaalkooli õpilaste hulgas” oli hinnatav seetõttu, et tsitaatsõnu on suhteliselt vähe uuritud. Lotta koostas ja korraldas intervjuud ning tegi kirjaliku küsitluse. Kogutud materjali läbitöötamiseks töötas ta iseseisvalt välja oma metoodika. Uurimistöö toestas hüpoteesi, et inglise keel mõjutab tänapäeva õpilase keeletunnetust: valitud tsitaatsõnu itaalia, prantsuse, ladina, saksa ja inglise keeles hääldati enamikul juhtudel inglise keele päraselt ning jäädi kimpu määratlusega, mis keelest tsitaatsõna pärit oli.

Murret uurinud Ellinor Õunapil ei olnud isiklikku suhet ühegi murdega ning töö „Murdesõnastiku koostamise ajalugu ja tänapäev” jaoks tehtud intervjuud Mari Kendlaga eesti keele instituudist olid töö väärtuslikem osa. Seevastu Helena Lill valis uurimistöö valdkonna enda päritolust lähtudes: Setumaa juured ning teadmine, et setu keel on igapäevakõnest kadumas, ajendas murdekeelt uurima. Kõrvuti teoreetilise materjali lugemisega käis uurija mitu korda kohal ning lõi sidemed Obinitsa Seto muuseumi juhataja Liidia Sillaotsaga. Meremäe ja Misso vallas küsitleti kümme keelejuhti vanuses 10–82 eluaastat, salvestatud vestlustel lindistatud sõnavara moodustas uurimismaterjali. Uurija sai teada, et tihedamani nimetati värvi kirjakeelse või sellele lähedase sõnaga, kuid täpsustava küsimuse toel öeldi ka murdekeelseid nimetusi. Märkimist väärts uurija tähelepanek, et Misso elanikud saatsid noort uurijat Meremäele, kus olevat õigemad setod. Uurija hüpotees leidis kinnitust: aktiivses sõnavaras murdekeelseid värvinimesid ei kasutata, aga täheldati erinevust põhivärvinimede must, valge ja punane ning lilla, oranži ja roosa nimetamisel. Uurija täheldas ka, et läänesetu murdealal räägitakse ja mäletatakse murdekeelt rohkem kui põhjasetu murde alal.

Tõdemus

Keeleuurimistöõde väärtus robotikat, IKT-d ja reaalarasid ülistavas 21. sajandi Eesti koolis on suur. Õpetajale on nende juhendamine ajakulu kõrval ka huvitav enesetäiendamise viis. Parim tulemus sünnib teadagi siis, kui õpilane sütitab õpetajat oma entusiasmi, süvenemise või väljapakutud huvitava temaga. Käesoleva õppeaasta uurimistöõde põnev tulemus on minu jaoks kindlasti Triinu Johanna Lume „Eesnimed Tallinna Reaalkoolis”, kus innustunud uurija uurimismaterjaliks on rohkem kui 130 aasta vanuse kooli vilistlaste eesnimed.